

طراحی مدل توسعه بوم‌گردی روستاهای هدف گردشگری استان کرمانشاه

حشمت مرادی^۱، علیرضا پورسعید^۲، مرجان واحدی^۳، محمدباقر آرایش^۴

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۸/۰۸/۱۹

تاریخ دریافت: ۱۳۹۸/۰۳/۱۵

چکیده

پژوهش پیش رو به منظور طراحی مدل توسعه بوم‌گردی روستاهای هدف گردشگری استان کرمانشاه با روش کمی - کیفی صورت گرفته است. تحلیل داده‌های کیفی با نرم‌افزار maxqda12 در قالب سه مرحله کدگذاری باز، محوری و انتخابی انجام شده است. نمونه آماری در بخش کیفی به روش گلوله‌برفی و دربردارنده بیست نفر از کارشناسان است و در بخش کمی روش نمونه‌گیری تصادفی - طبقه‌ای با انتساب متناسب و با جدول مورگان دربردارنده ۳۸۴ نفر (جامعه آماری ۵۳۰ هزار نفر) از گردشگران و ۳۳۶ نفر (جامعه آماری ۲۶۷۸ نفر) از سرپرستان خانوار است. ابزار پژوهش مصاحبه و پرسش‌نامه محقق‌ساخته ناشی از فاز کیفی پژوهش و پیشینه است و تحلیل داده‌ها با نرم‌افزار پی‌ال‌اس ۲ و اس‌پی‌اس‌اس ۲۴ نشان می‌دهد که مدل مورد بررسی پژوهش برازش مناسبی دارد. از سویی دیگر مشخص شده که همه ابعاد موجود در مدل مفهومی تحقیق برای اندازه‌گیری عوامل به‌درستی از بخش کیفی و مطالعات ادبیات پژوهش استخراج شده است و در سنجش مفاهیم مذکور کارکرد مطلوبی دارند. مقدار ضریب تعیین چندگانه برای معادله ساختاری اصلی برابر با ۸۵/۵ درصد شده که این مقدار نشان می‌دهد متغیرهای مستقل برون‌زای پژوهش شامل عوامل اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی، مشارکتی، جاذبه‌ها، مدیریتی، سیاست‌گذاری و عوامل زیرساختی توانسته‌اند حدود ۸۵/۵ درصد از تغییرات متغیر توسعه بوم‌گردی را پیش‌بینی کنند. عامل اقتصادی اولویت اول و عامل اجتماعی و فرهنگی، جاذبه‌ها، زیرساخت‌ها و تسهیلات بوم‌گردی، مشارکتی، مدیریتی و سیاست‌گذاری به ترتیب رتبه‌های دوم تا هفتم را دارند.

واژه‌های کلیدی: مدل توسعه بوم‌گردی، کدگذاری، گردشگری، کرمانشاه

۱. دانشجوی دکتری ترویج و آموزش کشاورزی، گروه ترویج و آموزش کشاورزی واحد ایلام، دانشگاه آزاد اسلامی، ایلام، ایران؛
۲. نویسنده مسئول: عضو هیات علمی ترویج و آموزش کشاورزی، گروه ترویج و آموزش کشاورزی واحد ایلام، دانشگاه آزاد اسلامی، ایلام، ایران (a.poursaeed@gmail.com).
۳. عضو هیات علمی ترویج و آموزش کشاورزی، گروه ترویج و آموزش کشاورزی واحد ایلام، دانشگاه آزاد اسلامی، ایلام، ایران؛
۴. عضو هیات علمی ترویج و آموزش کشاورزی، گروه ترویج و آموزش کشاورزی واحد ایلام، دانشگاه آزاد اسلامی، ایلام، ایران؛

مقدمه

گردشگری به‌منزله یکی از بزرگ‌ترین و پررونق‌ترین صنایع جهان مورد توجه روزافزون دولت‌مردان قرار گرفته است و در بسیاری از کشورها سیاست‌های گردشگری به‌منزله طراحی و تدوین برنامه‌ها و سیاست‌های کلان کشور و ابزاری مؤثر برای پیگیری روند توسعه مورد توجه قرار می‌گیرد (فرجی ملائی و همکاران، ۱۳۹۶). یکی از الگوهایی که برخی از کشورها در دو دهه اخیر برای توسعه گردشگری پایدار خود به آن توجه کرده‌اند، پرداختن به هویت و ساختارهای بومی در حوزه گردشگری است که سبب شکل‌گیری پدیده بوم‌گردی شده است (حسینی، ۱۳۹۶). بوم‌گردی (اکوتوریسم) هر سفر و بازدید زیست‌محیطی مسئولانه از مناطق طبیعی بکر و درک مواهب آن و ویژگی‌های فرهنگی مرتبط با آن است (احسانی، ۱۳۹۶). اکوتوریسم راهبردی پایدار در زمینه کسب درآمد و به‌موازات آن حفظ منابع طبیعی است (داودی، ۱۳۹۴). بنابراین بومگردی نه به‌عنوان یک برنامه، بلکه به‌منزله راهبردی اساسی و کلان باید مدنظر قرار گیرد. بسیاری از کشورهایی که توان توسعه بوم‌گردی دارند، طرح‌های توسعه بوم‌گردی و سرمایه‌گذاری برای ایجاد زیرساخت‌های لازم در جذب علاقه‌مندان بازدید از جاذبه‌های بوم‌گردی را تدوین و اجرا کرده‌اند. با توجه به پتانسیل‌هایی که کشور ایران در جاذبه‌های گردشگری و تنوع اقلیمی کم‌نظیر دارد، از نظر این صنعت جایگاه بارزتری در جهان دارد و از بین ۱۵۰ کشور عضو سازمان جهانی گردشگری در مقام ۶۸ام قرار گرفته است (منوچهری، ۱۳۹۵). همچنین در سال ۲۰۱۷ رتبه ۹۳ از بین ۱۳۶ کشور گردشگری جهان را به خود اختصاص داده است که می‌تواند به جایگاه بهتری دست یابد. پایین‌ترین رتبه ایران در بین مؤلفه‌های شاخص رقابت‌پذیری سفر و گردشگری در سال ۲۰۱۷ مربوط به پایداری محیطی و پس‌از آن اولویت‌بخشی سفر و گردشگری و زیرساخت خدمات گردشگری بوده است (اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی تهران، ۱۳۹۷). اقتصاد استان کرمانشاه عمدتاً برپایه کشاورزی بوده و همچنین مرکز کشاورزی ایران است. اما ضعف پتانسیل‌های کشاورزی، کشتزارهای عمدتاً دیمی و تشدید خشک‌سالی‌های پی‌درپی به مهاجرت روستاییان منجر شده است (بیک محمدی و حاتمی، ۱۳۸۹). مشکلات کشاورزی موجب بیکاری مفرط در این استان شده، به‌طوری‌که با ۲۶٫۶ درصد نرخ بیکاری، رتبه نخست بیکاری را در کشور دارد (سالنامه آماری کشور، ۱۳۹۵). با وجود این‌که این استان یکی از مهم‌ترین و غنی‌ترین استان‌های کشور در زمینه گردشگری است و جزو پنج استان برتر از نظر تعداد گردشگران است که تعداد کل گردشگران در فصول گوناگون سال یک میلیون و ۳۰۰ هزار و ۹۴۰ نفر برآورد شده است (همان) و تقریباً نیمی از گردشگران از روستاهای هدف گردشگری (ورمقان، چرمه علیا، فش، هجیج، شمشیر، خانقاه، پیران، سراب هرسم، سرخه دیزه، حریر، شالان، کندوله، گلین، نوژی و ران، نجوبران) بازدید می‌کنند، اما به‌لحاظ شاخص‌های توسعه بوم‌گردی تفاوت زیادی بین مناطق گوناگون این استان به چشم می‌خورد. این مسئله و مسائل دیگر مانند ایجاد اشتغال، افزایش درآمد و کاهش مهاجرت موجب شده که توسعه و گسترش گردشگری در روستاهایی که پتانسیل‌های لازم برای توسعه بوم‌گردی را دارند مورد توجه قرار گیرد. علاوه‌براین، استان کرمانشاه به‌تبع از شرایط کشور پتانسیل بالایی در حوزه صنعت بوم‌گردی دارد، از جمله طبیعت بکر، ارتفاعات و کوه‌های سربه‌فلک‌کشیده، رودخانه‌ها، آب‌های معدنی، جنگل‌ها، قدمت باستانی، تنوع مناطق دیدنی، بازارهای قدیمی، سبک‌های متنوع معماری، آب‌وهوای متنوع و از همه مهم‌تر انواع خرده فرهنگ‌های گوناگون؛ بنابراین باید با مدیریت و برنامه‌ریزی درست و کارا از این منابع برای توسعه بوم‌گردی و پیشرفت استان بهره‌برداری کرد. در سال‌های اخیر، برخی از روستاهای این استان درحال ارائه خدمات گردشگری‌اند، ولی مزایای این نوع گردشگری در توسعه و همچنین تدوین

راهبردهای پیش‌برنده توسعه بوم‌گردی ازسوی برنامه‌ریزان و سیاست‌گذاران توسعه کشاورزی و روستایی موردتوجه قرار نگرفته است. با وجود پتانسیل بالای روستاهای هدف گردشگری، استان کرمانشاه با مشکلاتی روبه‌روست از قبیل کم‌رنگ‌شدن جاذبه‌های فرهنگی روستا، فقدان امکانات زیربنایی و رفاهی، نبود درک صحیح روستاییان و مسئولان از بوم‌گردی، فقدان شبکه اطلاع‌رسانی صحیح و به‌موقع، فقدان حمایت و توجه کافی دولت، انجام نگرقتن تحقیق و پژوهش رشته‌های متعدد علمی در زمینه بوم‌گردی، مهارت و انگیزه کم‌دهیاران و مسئولان اجرایی طرح بوم‌گردی، مشارکت‌نکردن مردم روستا در برنامه‌ریزی‌های طرح گردشگری، تعصبات قومی و مذهبی، تغییرات اقلیمی و نبود اطلاعات دقیق آماری درباره تعداد گردشگران (قبادی، ۱۳۸۹). همچنین از بوم‌گردی به‌منزله وسیله‌ای برای رفع مشکلات روستاییان با حفاظت از محیط‌زیست استفاده نشده، حتی تحقیق و پژوهش کافی در این خصوص صورت نگرفته است. بنابراین ضروری است، با توجه به ویژگی‌ها و قابلیت‌های روستاها، برنامه‌ریزی لازم به‌منظور توسعه بوم‌گردی و به‌تبع آن توسعه و عمران روستایی صورت پذیرد. از آنجاکه این روستاها به ثبت سازمان میراث فرهنگی رسیده و جزو میراث فرهنگی ایران است، باید به آن‌ها توجه بیشتری شود. با برنامه‌ریزی اصولی می‌توان موجبات پیشرفت این روستاها را از نظر بوم‌گردی فراهم ساخت و به کاهش مشکلات نیز کمک کرد. این پژوهش در پی پاسخ‌گویی به این سؤال است که آیا می‌توان مدلی را برای توسعه روستاهای هدف گردشگری استان کرمانشاه طراحی کرد؟

مبانی نظری

بوم‌گردی هر سفر و بازدید زیست‌محیطی مسئولانه از مناطق طبیعی بکر است که به‌منظور لذت‌بردن از طبیعت و درک مواهب آن و ویژگی‌های فرهنگی مرتبط با آن انجام شود؛ به‌طوری‌که باعث ترویج حفاظت از محیط‌زیست شود، تأثیرات منفی ناچیزی از جانب بازدیدکنندگان بر محیط بر جای گذارد و شرایطی را برای اشتغال و بهره‌مندی اقتصادی و اجتماعی مردم محلی فراهم کند (احسانی، ۱۳۹۶). بوم‌گردی گردشگری بر مبنای طبیعت است و شامل درک محیط طبیعی است که باعث تأمین پایداری اکولوژیکی می‌شود. به بیان دیگر، بوم‌گردی نوعی گردشگری طبیعی و پایدار است که با مشارکت‌کنندگان بومی و بهره‌گیری از پتانسیل‌های طبیعی گردشگری میسر می‌شود (میرسنجری، ۱۳۸۵). بوم‌گرد گردشگری است که خود را نسبت به تمامی گونه‌های گیاهی و جانوری، سرزمین و اکوسیستم‌های هر ناحیه به‌موازات جوامع محلی با تمامی نیازها و ویژگی‌های فرهنگی آن‌ها مسئول می‌بیند (Gigović et al., 2016). گردشگری تاریخی به قدمت فعالیت‌های بشری دارد؛ در دوران قدیم، طبقات متفاوت جوامع که با هدف‌های گوناگون به مسافرت می‌رفتند، در واقع نوعی فعالیت گردشگری داشته‌اند. کاشفان، ماجراجویان و جهانگردان معروفی نظیر مارکوپولو، ماژلان، واسکودوگاما و کریستف کلمب به‌نوعی به سفرهای گردشگری دست می‌زده‌اند؛ جامعه‌ای که به تعبیر هگل بر پایه نوگرایی (مدرنیسم) شکل گرفته است (MacCannel, 1976). نتیجه نوگرایی همان انقلاب صنعتی است که هم‌زمان با آن در خلال قرن هفدهم در کشورهای اروپایی به‌ویژه انگلستان، سفرهای دیپلماتیک و تجاری رونق خاصی گرفت و به ظهور نوع خاصی از مسافرت با عنوان تور بزرگ در این کشورها منجر شد. با رشد جمعیت جوامع و رشد فزاینده شهرها و پیشرفت چشمگیر در شبکه حمل‌ونقل، فناوری و سایر عناصر زندگی بشر، هر روز انگیزه و نیاز به مسافرت نیز افزایش می‌یابد. در قرن نوزدهم، گسترش شبکه راه‌آهن دسترسی به مناطق روستایی را برای

افراد بسیاری فراهم آورد و توسعه صنعت گردشگری سبب گسترش بوم‌گردی شد. در قرن بیستم نه تنها تقاضا برای بوم‌گردی رشد سریعی یافت، بلکه محدوده فعالیت آن نیز متنوع شد (شارپلی، جولیا و ریچارد شارپلی، ۱۳۸۰). در نگاهی گذرا به وضعیت گردشگری ایران و ترکیه که شاید در سی سال اخیر از ابعاد گوناگون روند رو به‌رشدی داشته و حتی در برخی موارد پیشی گرفته است، می‌توان به این نتیجه رسید که در زمینه توسعه گردشگری، با وجود پتانسیل‌ها و جاذبه‌های ویژه در ایران، ترکیه به کشوری توسعه‌یافته بدل شده است؛ کشوری که شاید در چهل سال اخیر در مقایسه با ایران کشوری توسعه‌نیافته قلمداد می‌شد. بنابر گزارش شورای جهانی سفر و گردشگری (WTTC)^۱ در سال ۲۰۱۵، ترکیه در زمینه میزان مشارکت مستقیم بخش سفر و گردشگری در تولید ناخالص داخلی به رقم ۳۲ میلیارد دلار دست یافت و پیش‌بینی می‌شود در سال ۲۰۲۶ به رقم ۴۸ میلیارد دلار برسد؛ در صورتی که این شاخص در ایران ۲۰۱۵ به رقم ۷ میلیارد دلار رسید و پیش‌بینی می‌شود در سال ۲۰۲۶ به ۱۴ میلیارد دلار برسد (حیدری چپانه، ۱۳۹۳). البته یادآوری می‌شود که بوم‌گردی صنعتی نوپاست که از آغاز دهه ۱۳۸۰ در ادبیات علمی و دانشگاهی کشور ما وارد شده و هنوز در سطوح برنامه‌ریزی و اجرایی کشور توجه چندانی به آن نشده است (رضوانی و بیات، ۱۳۹۳). بوم‌گردی در استان کرمانشاه نیز مقوله‌ای جدید است که توسعه و گسترش آن مشارکت فعال مردم، سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان و پژوهشگران را می‌طلبد.

پیشینه پژوهش

گردشگری سیاست و ابزاری برای توسعه روستایی پایدار است و علت اصلی توسعه گردشگری در روستاها غلبه بر پایین‌بودن سطح درآمد، ارائه فرصت‌های جدید شغلی و ایجاد تحولات اجتماعی در جامعه روستایی است (Lanea, 1994). تأثیر توسعه بوم‌گردی در اقتصاد محلی برای همگان شناخته شده است، اما آنچه از نظر دور مانده و قابل طرح است، نقش مردم در توسعه این صنعت است. براساس پژوهش‌های انجام‌شده، مشارکت و حمایت مردم یکی از مهم‌ترین عوامل توسعه بوم‌گردی قلمداد می‌شود (Daniel, 2013). از نظر آنتون و همکاران (2017)، وضعیت ناخوشایند گردشگران ممکن است نارضایتی بسیاری ایجاد کند و در رفتار بعدی آنان نسبت به مقصد تأثیر بگذارد. قدیری و همکاران (۱۳۸۹) جاذبه‌های فرهنگی و منابع انسانی همچون مردم‌شناسی، نوع معیشت روستاییان، موسیقی، رقص و بازی‌های محلی، آداب‌ورسوم و سنن محلی، پوشاک محلی، اماکن تاریخی و باستانی در توسعه بوم‌گردی مؤثر است. از دیدگاه بلانکاس و همکاران (2015)، مهم‌ترین شاخص‌های توسعه بوم‌گردی شامل تعداد جرائم ثبت‌شده از سوی پلیس در مقصد به ازای هر هزار نفر، هزینه دولت برای برقراری نظم و امنیت عمومی، نسبت گردشگران به جمعیت منطقه و درصد اشتغال ایجادشده در بخش گردشگری نسبت به دیگر مشاغل است. سپهوند و همکاران (۱۳۹۷) در پژوهشی با عنوان «برنامه‌ریزی راهبردی توسعه اکوتوریسم روستایی (مطالعه موردی: روستای ایستگاه بیشه)» دیدگاه سه گروه مردم، مسئولان و گردشگران را بررسی کردند. بنابر پژوهش آنان، تدوین قوانین و مقررات ویژه، استفاده بهینه از جاذبه‌ها و جلوگیری از تخریب و ایجاد نمایشگاه‌های جهانگردی به‌منظور نمایش گوناگونی جغرافیای فرهنگی مانند صنایع‌دستی، هنر، پوشش محلی، انواع غذاها، موسیقی، آداب‌ورسوم و جشن‌های محلی روستایی به توسعه بوم‌گردی روستای ایستگاه بیشه منجر می‌شود. خسروی (۱۳۹۷) در پایان‌نامه خود با عنوان «تحلیل راهبردی توسعه اکوتوریسم در شهرستان گالیکش با استفاده از مدل SWOT» به این نتیجه رسید که این عوامل در

^۱ The World Travel and Tourism Council

توسعه بوم‌گردی منطقه موردنظر مؤثر است: تنوع‌بخشی به امکانات خدماتی، اقامتی، تفریحی و بهداشتی به‌منظور جلب رضایت گردشگران و در پی آن افزایش گردشگر در راستای ایجاد فعالیت‌های جدید برای ساکنان این منطقه، آموزش مدیریت بحران به نیروهای بومی در راستای افزایش ایمنی و تدوین قوانین و مقررات ویژه به‌منظور استفاده مطلوب و بهینه از جاذبه‌های طبیعی منطقه و جلوگیری از تخریب اراضی جنگلی و مزارع، آلودگی آب و خاک و هوا. نتایج پژوهش صالحی و همکاران (۱۳۹۴) با عنوان «مشارکت محلی و توسعه بوم‌گردی (مطالعه موردی: روستای جنت رودبار)» که به روش میدانی و استنادی انجام شد، نشان داد که حمایت مالی برای تأمین زیرساخت‌های روستا، ساخت دفتر شورا و دهیاری روستا، ساخت سرویس بهداشتی مناسب، حمایت از کشاورزی و دام‌پروری، کمک به تعمیر سقف بناهای قدیمی و سنتی، ادامه اجرای طرح هادی و سنگ‌فرش محلات روستا در توسعه بوم‌گردی مناسب است. باغانی (۱۳۹۶)، در پایان‌نامه‌ای با عنوان «تأثیر اکوتوریسم بر توسعه گردشگری روستایی تدوین برنامه‌های آموزشی»، حمایت از بوم‌گردی و گسترش آن را در توسعه گردشگری روستایی مؤثر می‌داند. شاطریان و همکاران (۱۳۹۶)، در مقاله‌ای با عنوان «اولویت‌بندی عوامل مؤثر بر توسعه طبیعت‌گردی روستاهای بخش برزک کاشان با تلفیق تکنیک‌های ANP و DEMATEL»، به این نتیجه رسیدند که عوامل جلب مشارکت سرمایه‌گذاران محلی و منطقه‌ای و واگذاری مسئولیت اداره و سازمان‌دهی توسعه طبیعت‌گردی منطقه به آنان، برگزاری تورهای بازدید منطقه و توسعه تسهیلات و واسطه‌ها (دفاتر تبلیغاتی و اطلاع‌رسانی و...) و بهبود نحوه برخورد با گردشگران در توسعه بوم‌گردی مؤثرند. امیدی نجف‌آبادی (۱۳۹۵) آموزش، برگزاری کنفرانس‌ها، برپایی جشنواره‌ها و نمایشگاه‌ها، ایجاد وبگاه اطلاع‌رسانی و توزیع کتابچه و بروشورها را در توسعه بوم‌گردی مؤثر می‌داند. قنادی (۱۳۹۵) فقدان تبلیغات درباره گردشگری و جاذبه‌های بوم‌گردی منطقه، تعداد کم اقامتگاه‌ها و مراکز رفاهی منطقه‌ای و فقدان سیستم نظارت دقیق بر آن‌ها، وضع نامناسب وسایل حمل‌ونقل، نبود برنامه‌ریزی، و تسهیلات ناکافی و نامناسب را در توسعه نیافتن بوم‌گردی مؤثر می‌داند. کی‌سی و همکاران (۲۰۱۸) مشارکت ساکنان در برنامه توسعه بوم‌گردی، رضایت بازدیدکنندگان، حمایت محلی برای توسعه بوم‌گردی، ارزیابی دوره‌ای از سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان گردشگری درگیر با پروژه‌های مهم بوم‌گردی می‌توانند در توسعه بوم‌گردی مفید باشند. آنان حفاظت از محیط‌زیست، رفاه اقتصادی، ارتقای هنرهای محلی و فرهنگ، مشارکت محلی و سهم عادلانه منابع را شاخص‌های موفقیت پروژه توسعه بوم‌گردی دانسته‌اند. آنکایا و همکاران (۲۰۱۸) در پژوهشی با عنوان «اکوتوریسم جهان و ترکیه در ابعاد اجتماعی - فرهنگی و اقتصادی» به این نتیجه رسیدند که در مناطق دارای پتانسیل باید برای توسعه بوم‌گردی برنامه‌ریزی شود؛ هتل یا خوابگاه احداث شود، آگاهی مردم منطقه افزایش یابد و اولویت‌های اقتصادی باید به مردم محلی داده شود. از نظر ایمیگاییتاوا و همکاران (۲۰۱۷) سطح رفاه اجتماعی و سطح آمادگی جامعه برای مشارکت در حفاظت از محیط‌زیست بر توسعه بوم‌گردی مؤثر است.

مدل مفهومی و فرضیه‌های پژوهش

بررسی مطالعات پیشینه و شرایط علی مؤثر بر مقوله محوری (توسعه بوم‌گردی) در مصاحبه‌های میدانی نشان می‌دهد که عوامل مختلفی بر توسعه بوم‌گردی تأثیرگذارند؛ مانند عوامل اقتصادی، اجتماعی، زیرساخت‌ها، سیاست‌گذاری، عوامل مشارکتی، مدیریتی و جاذبه‌ها و پتانسیل‌های منطقه که ممکن است بر توسعه بوم‌گردی

تأثیر مستقیم و غیرمستقیم داشته باشند. با توجه به عوامل به دست آمده در بررسی پیشینه پژوهش مدل مفهومی توسعه بوم گردی طراحی شده است. بر اساس مدل مفهومی ارائه شده در شکل ۱، هفت فرضیه اصلی در ادامه بررسی می شود:

فرضیه های پژوهش	آزمون فرض
۱. عوامل سیاست گذاری در توسعه بوم گردی مؤثر است	$H_1: \beta \neq 0$ $H_0: \beta = 0$
۲. عوامل اجتماعی و فرهنگی در توسعه بوم گردی مؤثر است	$H_1: \beta \neq 0$ $H_0: \beta = 0$
۳. عوامل مشارکتی در توسعه بوم گردی مؤثر است	$H_1: \beta \neq 0$ $H_0: \beta = 0$
۴. عوامل اقتصادی در توسعه بوم گردی مؤثر است	$H_1: \beta \neq 0$ $H_0: \beta = 0$
۵. عوامل جاذبه ها و پتانسیل های منطقه در توسعه بوم گردی مؤثر است	$H_1: \beta \neq 0$ $H_0: \beta = 0$
۶. عوامل مدیریتی در توسعه بوم گردی مؤثر است	$H_1: \beta \neq 0$ $H_0: \beta = 0$
۷. عوامل زیرساختی، خدمات و تسهیلات بوم گردی در توسعه بوم گردی مؤثر است.	$H_1: \beta \neq 0$ $H_0: \beta = 0$

شکل ۱: مدل مفهومی پژوهش با نرم افزار maxqda12

شکل ۲: نقشه استان کرمانشاه و روستاهای هدف گردشگری

روش تحقیق

روش به‌کاررفته در این پژوهش از جنبه‌های متفاوتی قابل بررسی است. پژوهش پیش رو از منظر دیدمان یا پارادایم از نوع آمیخته (کمی - کیفی) و از جنبه هدف، از نوع کاربردی است؛ این پژوهش توصیفی - تحلیلی است و به لحاظ زمانی، گذشته‌نگر است. جامعه آماری این پژوهش شامل دو گروه است. گروه اول خبرگان و صاحب‌نظران حوزه گردشگری‌اند که از نظر آنان برای استخراج عوامل مؤثر بر توسعه بوم‌گردی روستاهای هدف گردشگری استان کرمانشاه بهره‌گیری شده است. گروه دوم دربردارنده سرپرستان خانوار روستاهای ذی‌نفع (۲۶۷۸ خانوار) و بوم‌گردان و گردشگران است که بر اساس آمار اداره کل میراث فرهنگی استان کرمانشاه در سال ۱۳۹۶ در حدود ۵۳۰ هزار نفر بوده است. حجم نمونه در بخش کیفی به روش نمونه‌گیری هدفمند گلوله‌برفی تعیین شده که دربردارنده بیست نفر از کارشناسان و استادان، خبرگان گردشگری میراث فرهنگی و مدیران گردشگری شهرستان‌ها است و اطلاعات با روش مصاحبه باز جمع‌آوری شده است. در بخش کمی، نمونه‌گیری به روش تصادفی - طبقه‌ای با انتساب متناسب و با جدول مورگان صورت گرفته و حجم نمونه سرپرستان خانوارهای ذی‌نفع ۳۳۶ نفر و بوم‌گردان و گردشگران ۳۸۴ نفر تعیین شده که در دسترس بوده‌اند. فقط ۲۰۳ پاسخ‌نامه از گردشگران و ۲۳۶ پاسخ‌نامه از سرپرستان خانوارهای روستاهای هدف گردشگری ذی‌نفع برگشت داده شده یا قابل تحلیل و بررسی بوده است.

جدول ۱: توزیع جامعه آماری و حجم نمونه روستاهای هدف گردشگری استان کرمانشاه

نام روستا	تعداد خانوار	حجم نمونه	نام روستا	تعداد خانوار	حجم نمونه
چرمه علیا	۹۸	۱۲	سراب هرسم	۱۱۶	۱۵
ورمقان	۴۶	۶	سرخه دیزه	۴۷	۶
فش	۵۰۷	۶۴	حریر	۱۹۳	۲۴
هجیج	۱۰۶	۱۳	شالان	۸۴	۱۱
شمشیر	۶۳۹	۸۰	کندوله	۱۶۱	۲۰
خانقاه	۴۲۴	۵۳	گلین	۲۵	۳
پیران	۱۰۷	۱۳	نجوبران	۱۲۵	۱۶
جمع				۲۶۷۸	۳۳۶

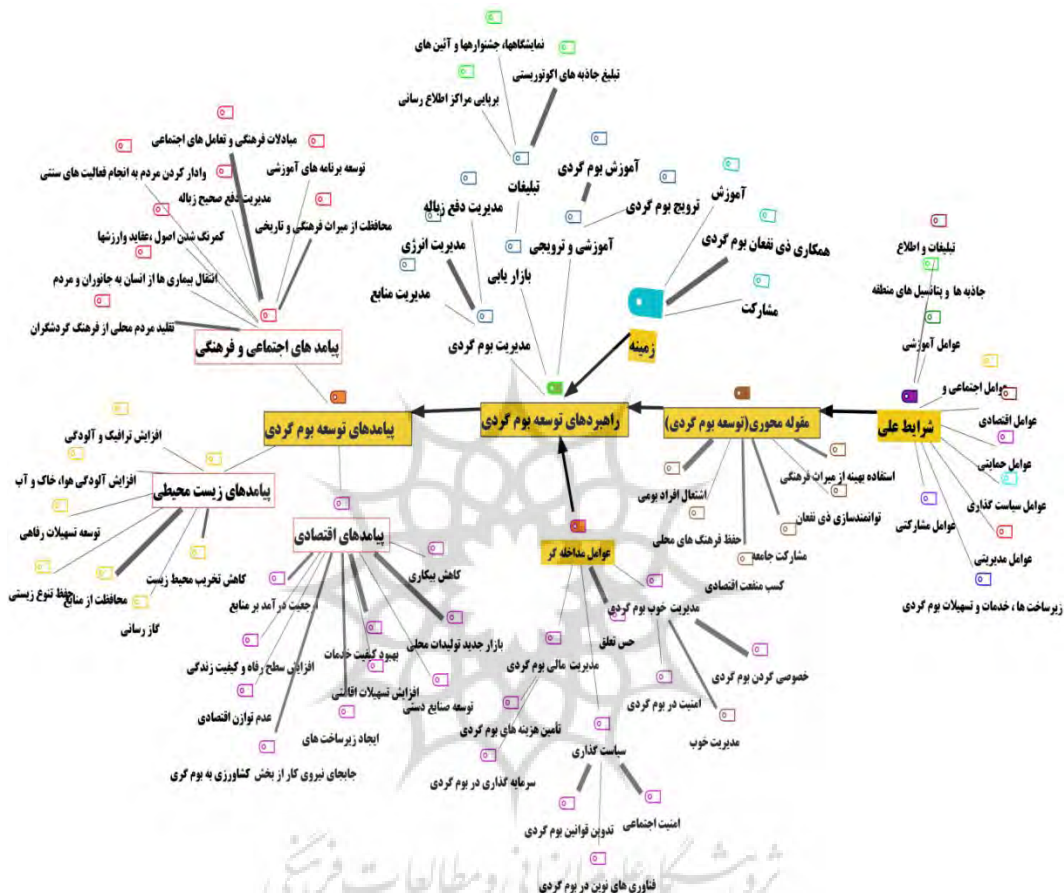
داده‌های پژوهش با سه روش مصاحبه با خبرگان، مطالعات اسنادی و میدانی جمع‌آوری شده است. در روش اسنادی، نظریه‌های گوناگون همراه با پیشینه پژوهش بررسی شده و آرای اندیشمندان ذی‌ربط، بر اساس هدف‌های پژوهش، مرحله‌به‌مرحله نتیجه‌گیری شده و مورد بهره‌برداری قرار گرفته است. سپس با خبرگان موردنظر رودررو مصاحبه شده و یک سؤال اصلی برگرفته از ادبیات پژوهش از آنان پرسیده شده است. بر اساس کدگذاری اشتراوس و کوربین به کمک نرم‌افزار Maxqda12 و انجام سه مرحله کدگذاری باز و محوری و انتخابی، الگوی پژوهش طراحی شده و بر اساس آن سؤالات پرسش‌نامه استخراج شده است. در مرحله میدانی، با روش مصاحبه عمیق و حضوری و پرسش‌نامه اطلاعات موردنیاز کارشناسان گردشگری جمع‌آوری شده است. پرسش‌نامه از هشت بخش اصلی تشکیل شده است. گفتنی است که برای سنجش طیف پاسخ‌های مربوط به نظرخواهی در سؤالات تخصصی پرسش‌نامه از طیف لیکرت استفاده شده که در آن هفت گزینه هیچ، خیلی کم،

کم، متوسط، زیاد و خیلی زیاد و نمی‌دانم در نظر گرفته شده است. مصاحبه بخش کیفی بر ده سؤال اصلی شامل عوامل مؤثر بر توسعه بوم‌گردی متمرکز بود و سؤالات بخش کمی بر روی ده عامل عمده و ویژگی‌های شخصی یا جمعیت‌شناختی پاسخ‌دهندگان متمرکز بود: عوامل آموزشی، مدیریتی، سیاست‌گذاری، اقتصادی، تبلیغات و اطلاع‌رسانی، جاذبه‌ها و پتانسیل‌های منطقه، حمایتی، زیرساخت‌ها، خدمات و تسهیلات بوم‌گردی، اجتماعی و فرهنگی و مشارکتی. در روش پژوهش کیفی از مصاحبه رودررو با سؤالات باز و نیمه‌ساختاریافته استفاده شده و در بخش کمی از پرسش‌نامه بسته‌پاسخ برای جمع‌آوری اطلاعات استفاده شده است. روایی پرسش‌نامه کمی با روش روایی ظاهری و محتوایی تعیین شده است. به‌منظور سنجش روایی نمایی پرسش‌نامه و محتوای آن، پرسش‌نامه‌های پژوهش از سوی جمعی از صاحب‌نظران در این زمینه بررسی شده و اصلاحاتی در آن صورت گرفته است. بررسی‌های نهایی صاحب‌نظران تأییدگر روایی پرسش‌نامه‌های تحقیق بوده است. برای بررسی و ارتقای اعتبار ابزار پژوهش در مرحله کمی، سی نفر از روستاییان و گردشگران (خارج از فضای مورد مطالعه) به روش کاملاً تصادفی انتخاب و پرسش‌نامه پژوهش (دارای ۱۰۸ سؤال) به‌وسیله آن‌ها تکمیل شده است. سپس متغیرها با روش آلفای کرونباخ پالایش شده است. پس از جمع‌آوری و دسته‌بندی داده‌های کمی، با روش آماری توصیفی و تحلیلی، داده‌ها تجزیه و تحلیل شده است. تمامی محاسبات با نرم‌افزار اسپ‌اس‌اس ۲۴ و پی‌ال‌اس ۲ صورت گرفته است.

یافته‌های بخش کیفی پژوهش

با توجه به نتایج و مدل‌نمایی یافته‌های پژوهش، شرایط علی بر مقوله محوری اثر می‌گذارد و به مشارکت جامعه محلی در حفاظت، مدیریت و تصمیم‌گیری روستا، مشارکت در سرمایه‌گذاری بخش بوم‌گردی، توانمندسازی ذی‌نفعان (مردم، سرمایه‌گذاران و سایر سازمان‌ها)، کسب منفعت اقتصادی برای گروه‌های ذی‌نفع، حفظ فرهنگ‌های محلی و استفاده بهینه از میراث فرهنگی و درنهایت اشتغال افراد بومی و توسعه بوم‌گردی منجر می‌شود. توسعه بوم‌گردی با عواملی همراه می‌شود، از قبیل مشارکت و همکاری ذی‌نفعان بوم‌گردی و آموزش (زمینه‌ای) و عوامل مداخله‌گر مانند مدیریت مالی بوم‌گردی (تأمین هزینه‌های بوم‌گردی و سرمایه‌گذاری در بوم‌گردی)، سیاست‌گذاری (امنیت اجتماعی، تدوین قوانین بوم‌گردی و به‌کارگیری فناوری‌های نوین در بوم‌گردی)، احساس تعلق و مدیریت مناسب بوم‌گردی (خصوصی‌سازی بوم‌گردی، امنیت بوم‌گردی و مدیریت خوب)؛ همچنین به تدوین راهبردهای مدیریتی (مدیریت انرژی، مدیریت منافع و مدیریت دفع صحیح زباله)، بازاربایی از طریق تبلیغات مانند برپایی مراکز اطلاع‌رسانی، ایجاد نمایشگاه‌ها، جشنواره‌ها و آیین‌های سنتی و سرانجام راهبردهای آموزشی و ترویجی مانند آموزش بوم‌گردی (حفاظت از محیط‌زیست و میراث فرهنگی و نحوه تعامل با گردشگران و ترویج بوم‌گردی منجر می‌شود. درنهایت به‌کارگیری این راهبردها ممکن است پیامدهای مثبت و منفی به همراه داشته باشد؛ پیامدهای اقتصادی مثبت مانند کاهش بیکاری، بازار جدید تولیدات محلی، توسعه صنایع دستی، بهبود کیفیت خدمات، ایجاد زیرساخت‌های جدید و افزایش سطح رفاه و کیفیت زندگی مردم محلی و پیامدهای منفی مانند ارجحیت درآمد بر منافع، نامتوازنی اقتصادی و جابه‌جایی نیروی کار از بخش کشاورزی به بخش گردشگری. همچنین ممکن است پیامدهای مثبت زیست‌محیطی مانند کاهش تخریب محیط‌زیست، گازرسانی به روستاها، محافظت از منافع و میراث فرهنگی و تنوع زیستی و پیامدهای منفی دیگری مانند افزایش ترافیک و سروصدا و افزایش آلودگی آب‌وهوا و خاک داشته باشد. درنهایت

به‌کارگیری این راهبردها برای توسعه بوم‌گردی ممکن است پیامدهای مثبت اجتماعی و فرهنگی شامل مبادلات فرهنگی و تعامل‌های اجتماعی، توسعه برنامه‌های آموزشی و محافظت از میراث فرهنگی و پیامدهای منفی مانند تقلید مردم محلی از فرهنگ گردشگران، انتقال بیماری از انسان به حیوانات، کم‌رنگ‌شدن اصول و عقاید و ارزش‌ها و واداشتن مردم محلی به انجام فعالیت‌های سنتی است (شکل ۳).

شکل ۳: الگوی به‌دست‌آمده از کدگذاری انتخابی عوامل مؤثر بر توسعه بوم‌گردی

یافته‌های بخش کمی پژوهش

ویژگی‌های جمعیت‌شناختی گردشگران و سرپرستان خانوار روستاهای هدف گردشگری در جدول ۲ ارائه شده است.

جدول ۲: توزیع فراوانی اعضای نمونه

		فراوانی	درصد فراوانی
جنس	مرد	۱۸۴	۹۰٫۶
	زن	۱۹	۹٫۴
	جمع	۲۰۳	۱۰۰

متغیر		فراوانی	درصد فراوانی
تأهل	مجرد	۱۷۰	۸۳٫۷
	متأهل	۳۳	۱۶٫۳
	جمع	۲۰۳	۱۰۰
تحصیلات	بی سواد	۲	۱
	دیپلم و زیر دیپلم	۹۹	۴۸٫۸
	فوق دیپلم	۲۲	۱۰٫۸
	لیسانس	۵۳	۲۶٫۱
	فوق لیسانس و بالاتر	۲۷	۱۳٫۳
	جمع	۲۰۳	۱۰۰
سن	۱۵-۲۳ سال	۱۴	۶٫۹
	۲۴-۳۲ سال	۲۴	۱۱٫۸
	۳۳-۴۱ سال	۵۸	۲۸٫۶
	۴۲-۵۰ سال	۷۳	۳۶
	۵۰ سال و بیشتر	۳۴	۱۶٫۷
	جمع	۲۰۳	۱۰۰
شغل	دولتی	۱۰۴	۵۱٫۲
	آزاد	۷۳	۳۶
	بیکار	۲۶	۱۲٫۸
	جمع	۲۰۳	۱۰۰
سن سرپرستان خانوار	۲۳-۲۹ سال	۱۵	۶٫۴
	۳۰-۳۶ سال	۳۷	۱۵٫۷
	۳۷-۴۳ سال	۵۴	۲۲٫۹
	۴۴-۵۰ سال	۷۱	۳۰٫۱
	بیشتر از ۵۰	۵۹	۲۵
جمع	۲۳۶	۱۰۰	
جنس سرپرستان خانوار	مرد	۲۱۷	۹۱٫۹
	زن	۱۹	۸٫۱
	جمع	۲۳۶	۱۰۰
شغل سرپرستان خانوار	دولتی	۶۳	۱۸٫۸
	آزاد	۱۱۲	۳۳٫۴
	کشاورزی و دامپروری	۱۱۴	۳۳٫۸
	بیکار	۴۷	۱۴
	جمع	۳۳۶	۱۰۰
تحصیلات سرپرستان خانوار	بی سواد	۸	۳٫۴
	دیپلم و زیر دیپلم	۱۴۰	۵۹٫۳

متغیر		فراوانی	درصد فراوانی
	فوق دیپلم	۱۳	۵/۵
	لیسانس	۶۳	۲۶/۷
	فوق لیسانس و بالاتر	۱۲	۵/۱
	جمع	۳۳۶	۱۰۰
ارتباط شغل با گردشگری	بلی	۸۶	۳۶/۴
	خیر	۱۵۰	۶۳/۶
	جمع	۳۳۶	۱۰۰
نوع سکونت سرپرست خانواده‌ها	دائم	۱۸۳	۷۷/۵
	موقت	۵۳	۲۲/۵
	جمع	۲۳۶	۱۰۰

بر اساس یافته‌های پژوهش، ۸۰/۶ درصد از گردشگران موردبررسی مرد و ۸/۴ درصد آنان زن هستند. همچنین ۸۱/۸ درصد از پاسخ‌دهندگان سرپرست خانوار مرد و ۸/۱ درصد زن هستند. از این رو می‌توان نتیجه گرفت که بیشتر افراد موردبررسی در هر دو گروه را مردان تشکیل می‌دهند.

میانگین سنی گردشگران ۴۱/۲ سال و انحراف معیار ۱۰/۷ است که کمترین سن ۲۳ سال و بیشترین سن ۷۳ سال است. میانگین سنی سرپرستان خانوار ۴۴ سال است که کمترین سن ۲۳ سال و بیشترین سن ۷۶ سال است. در هر دو گروه بیشترین فراوانی در رده سنی کمتر از ۴۵ سال است.

یافته‌های به‌دست‌آمده از میزان تحصیلات پاسخ‌دهندگان حاکی از آن است که درصد کمی از گردشگران بی‌سواد (۱ درصد) و ۴۸/۸ درصد گردشگران دارای تحصیلات دیپلم و پایین‌تر، ۱۰/۸ درصد فوق‌دیپلم و ۲۶/۱ درصد از گردشگران دارای تحصیلات لیسانس و ۱۳/۳ درصد از گردشگران دارای تحصیلات فوق‌لیسانس و بالاترند. تحصیلات اکثریت اعضای نمونه فوق‌دیپلم و بالاتر است. همچنین ۳/۴ درصد سرپرستان خانوار بی‌سوادند و ۵۸/۳ درصد دارای تحصیلات دیپلم و پایین‌تر، ۵/۵ درصد فوق‌دیپلم، ۲۶/۷ درصد دارای تحصیلات لیسانس و ۵/۱ درصد دارای تحصیلات فوق‌لیسانس و بالاترند. تحصیلات اکثریت اعضای نمونه دیپلم و زیردیپلم ارزیابی می‌شود.

یافته‌ها نشان می‌دهد که ۸۳/۷ درصد گردشگران نمونه متأهل و ۱۶/۳ درصد آنان مجردند و ۸۱/۸ درصد سرپرستان خانوار متأهل و ۸/۲ درصد مجردند. شمار زیادی از گردشگران (۵۱/۲ درصد) شغل آزاد و ۳۶ درصد شغل دولتی دارند و ۱۲/۸ درصد بیکارند. بیشتر سرپرستان خانوار (۳۳/۸ درصد) شغل کشاورزی و دام‌پروری، ۳۳/۴ درصد شغل آزاد و ۱۸/۸ درصد شغل دولتی دارند و ۱۴ درصد بیکارند. بر اساس یافته‌های پژوهش، ۷۷/۵ درصد خانوارها به‌طور دائم در روستا سکونت دارند و ۲۲/۵ درصد از آنان به‌طور موقت و فصلی در این روستاها مقیم‌اند. ۳۶/۶ درصد از شغل سرپرستان خانوار ارتباطی با گردشگری ندارد و شغل ۳۶/۴ درصد از سرپرستان خانوار به گردشگری مربوط است.

جدول ۳: توزیع فراوانی اعضای نمونه بر اساس دیدگاه پاسخ‌دهندگان به سؤالات متغیر مکنون عوامل مؤثر بر توسعه بوم‌گردی

نما	میان	طیف‌ها					عوامل اقتصادی مؤثر بر توسعه بوم‌گردی
		خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	خیلی کم	
		درصد					
زیاد	زیاد	۲۹,۶	۳۶,۴	۲۴,۱	۷,۷	۲,۱	سرمايه‌گذاري مردم محلي در ساخت اقامتگاه بوم‌گردی
زیاد	زیاد	۲۰,۵	۳۸,۷	۲۳,۵	۹,۳	۸	توسعه صادرات برخی از محصولات محلی
زیاد	زیاد	۲۰,۵	۴۲,۱	۲۰,۵	۱۳	۳,۹	بازاريابي مناسب برای فروش تولیدات محلی
زیاد	زیاد	۲۶,۹	۳۴,۴	۲۶	۹,۳	۳,۴	بهبود کیفیت صنایع‌دستی
زیاد	زیاد	۲۹,۶	۳۵,۳	۲۱,۲	۸,۷	۵,۲	فعالیت مردم بومی در فروش تولیدات دامی و زراعی
زیاد	زیاد	۲۳,۲	۳۵,۸	۲۸,۲	۹,۸	۳	صرف درآمد حاصل از گردشگری در روستا
زیاد	زیاد	۲۶	۳۳,۵	۱۵,۵	۱۸,۷	۶,۴	سهیم کردن مردم محلی در درآمدهای حاصل از بوم‌گردی
زیاد	زیاد	۳۷,۶	۲۹,۶	۱۶,۶	۴,۸	۱۱	سرمايه‌گذاري در بخش گیاهان دارویی و طب سنتی
زیاد	متوسط	۲۵,۵	۴۱,۲	۱۸,۷	۱۱,۲	۳,۴	توسعه شرکت‌های کوچک و متوسط تولید صنایع‌دستی
زیاد	زیاد	۳۴,۲	۳۳,۹	۱۴,۸	۱۲,۳	۴,۸	سرمايه‌گذاري‌های خارجی در روستا
خیلی زیاد	زیاد	۳۴,۴	۴۳,۵	۱۳	۵,۷	۳,۴	پرداخت تسهیلات مالی و اعتباری کم‌بهره دولت به روستاییان برای راه‌اندازی کسب‌وکارهای کوچک
نما	میان	طیف‌ها					عوامل اجتماعی و فرهنگی
		خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	خیلی کم	
		درصد					
زیاد	متوسط	۸,۷	۴۰,۵	۲۳,۲	۱۸	۹,۶	آموزش مردم محلی و گردشگران در زمینه مسائل زیست‌محیطی
زیاد	متوسط	۹,۶	۳۷,۶	۲۵,۵	۱۸,۲	۹,۱	رضایت گردشگران از میزبانی، امکانات و خدمات ارائه‌شده
زیاد	متوسط	۹,۱	۲۵,۷	۱۸,۷	۲۵,۳	۲۱,۲	برپایی نمایشگاه فصلی از تولیدات محلی
زیاد	متوسط	۱۰,۳	۳۱,۹	۲۳,۵	۲۲,۴	۱۱,۸	تجربه خوشایند و ناخوشایند سفر پیشین گردشگران
زیاد	متوسط	۱۴,۱	۲۲,۷	۲۲,۳	۱۸,۲	۱۳,۷	توزیع بروشور و کتابچه در ورودی روستاها
زیاد	متوسط	۱۶,۴	۳۱,۴	۱۶,۴	۲۰,۳	۱۵,۵	نصب تابلو در زمینه ممنوعیت برپایی آتش و قطع درختان و رعایت بهداشت
زیاد	متوسط	۱۲,۳	۲۹,۶	۱۶,۴	۱۸,۲	۲۳,۵	فراهم کردن امکان تجربه زندگی روستایی برای گردشگران
زیاد	متوسط	۱۹,۶	۳۴,۲	۱۸,۹	۱۶,۴	۱۰,۹	تولید و پخش برنامه‌های تلویزیونی درباره جاذبه‌های روستا
زیاد	متوسط	۲۵,۵	۴۱,۲	۱۸,۷	۱۱,۲	۳,۴	توسعه شرکت‌های کوچک و متوسط تولید صنایع‌دستی
زیاد	زیاد	۳۴,۲	۳۳,۹	۱۴,۸	۱۲,۳	۴,۸	سرمايه‌گذاري‌های خارجی در روستا
خیلی زیاد	زیاد	۳۴,۴	۴۳,۵	۱۳	۵,۷	۳,۴	پرداخت تسهیلات مالی و اعتباری کم‌بهره برای راه‌اندازی کسب‌وکارهای کوچک
نما	میان	طیف‌ها					جاذبه‌ها و پتانسیل‌های منطقه
		خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	خیلی کم	
		درصد					
زیاد	متوسط	۱۵,۳	۳۷,۱	۲۶,۹	۲۱	۹,۸	معرفی و فروش گیاهان دارویی منطقه
زیاد	متوسط	۱۵	۳۰,۳	۴,۶	۲۰,۵	۹,۶	اجرای موسیقی، برگزاری مراسمات و جشن‌های محلی
زیاد	متوسط	۱۲,۳	۲۰,۵	۳۱,۲	۱۸,۵	۷,۵	عرضه غذاهای سنتی در چادرها و رستوران‌ها
زیاد	متوسط	۴,۶	۳۴,۹	۲۸	۱۶,۸	۴,۸	به‌کارگیری مصالح ساختمانی طبیعی در روستا
زیاد	متوسط	۱۸	۳۴,۹	۲۳,۵	۱۵,۵	۸,۲	چشم‌اندازها و جاذبه‌های زیبای طبیعی و فرهنگی
زیاد	متوسط	۱۳,۹	۳۶,۹	۲۱,۲	۱۹,۶	۸,۴	زیباسازی مسیرهای منتهی به روستا
نما	میان	طیف‌ها					جاذبه‌ها و پتانسیل‌های منطقه
		خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	خیلی کم	
		درصد					
زیاد	متوسط	۱۵,۳	۳۷,۱	۲۶,۹	۲۱	۹,۸	معرفی و فروش گیاهان دارویی منطقه
زیاد	متوسط	۱۵	۳۰,۳	۴,۶	۲۰,۵	۹,۶	اجرای موسیقی، برگزاری مراسمات و جشن‌های محلی

زیاد	متوسط	۱۲,۳	۳۰,۵	۳۱,۲	۱۸,۵	۷,۵	عرضه غذاهای سنتی در چادرها و رستوران‌ها	
زیاد	متوسط	۴,۶	۳۴,۹	۲۸	۱۶,۸	۴,۸	به‌کارگیری مصالح ساختمانی طبیعی در روستا	
زیاد	متوسط	۱۸	۳۴,۹	۲۳,۵	۱۵,۵	۸,۲	چشم‌اندازها و جاذبه‌های زیبای طبیعی و فرهنگی	
نما	میان	طیف‌ها					زیبایی کم	زیرساخت‌ها، تسهیلات و خدمات بوم‌گردی
		خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	خیلی کم		
		درصد						
زیاد	متوسط	۱۶,۹	۳۴,۹	۲۷,۶	۱۵,۵	۵,۲	احداث هتل	
زیاد	متوسط	۱۹,۴	۳۱,۷	۲۵,۵	۱۶,۶	۶,۸	ساخت سرویس بهداشتی، فضای سبز و وسایل بازی کودکان	
متوسط	متوسط	۱۴,۱	۲۳	۳۲,۸	۲۰,۷	۹,۳	آسفالت و به‌سازی جاده روستاها	
زیاد	زیاد	۲۵,۳	۳۷,۱	۱۳,۴	۹,۱	۱۵	ساخت پارکینگ و جایگاه برای برپایی چادرها، منقل‌ها و آب و...	
زیاد	زیاد	۲۹,۲	۳۱	۲۱,۶	۱۴,۱	۴,۱	افزایش اقامتگاه‌های بوم‌گردی	
نما	میان	طیف‌ها					خیلی کم	سیاست‌گذاری
		خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	خیلی کم		
		درصد						
زیاد	متوسط	۴,۸	۲۳,۵	۲۸	۲۲,۸	۱۰,۹	تدوین قوانین و مقررات ویژه برای حفاظت از محیط‌زیست	
خیلی زیاد	زیاد	۱۷,۵	۲۵,۵	۲۲,۶	۱۸	۱۶,۴	دادن اولویت‌های اقتصادی به مردم محلی	
زیاد	زیاد	۸,۲	۲۵,۵	۳۳,۵	۱۷,۳	۱۵,۵	استقرار پایگاه محیط‌بانی در روستاها	
زیاد	زیاد	۱۹,۱	۳۰,۳	۲۲,۱	۱۳,۹	۱۴,۶	حمایت مالی دولت از کارگاه‌های محلی و صنایع‌دستی	
نما	میان	طیف‌ها					خیلی کم	عوامل مشارکتی
		خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	خیلی کم		
		درصد						
زیاد	زیاد	۲۳,۵	۳۶,۹	۲۲,۳	۸,۷	۸,۷	مشارکت روستاییان در ارائه خدمات اقامتی	
زیاد	متوسط	۹,۶	۲۳,۲	۲۸,۹	۲۱,۹	۱۶,۴	سهیم کردن مردم بومی در کاربری مراتع	
زیاد	متوسط	۵	۲۳,۷	۳۰,۸	۳۷,۸	۱۲,۸	مشارکت مردم محلی در مدیریت، برنامه‌ریزی و تصمیم‌گیری‌های روستا	
زیاد	متوسط	۱۳,۲	۳۹,۸	۲۱,۹	۱۸	۱۷,۱	مشارکت مردم محلی در حفاظت از محیط‌زیست	
نما	میان	طیف‌ها					خیلی کم	مدیریتی
		خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	خیلی کم		
		درصد						
زیاد	متوسط	۱۷,۵	۳۵,۳	۲۶,۹	۱۵,۷	۴,۶	نظرسنجی از سیاست‌گذاران، گردشگران و مردم محلی درباره برنامه‌ریزی روستا	
زیاد	متوسط	۲۰,۵	۲۸	۲۳,۵	۱۱,۲	۶,۸	مدیریت دفع صحیح زباله‌های روستا	
زیاد	متوسط	۱۹,۱	۳۴,۴	۲۳,۲	۱۶,۹	۶,۴	توجه به نظرهای مردم بومی در برنامه‌ریزی و تصمیم‌گیری روستا	
نما	میان	طیف‌ها					خیلی کم	شاخص‌های بوم‌گردی
		خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	خیلی کم		
		درصد						
زیاد	زیاد	۲۳,۲	۳۶	۲۳,۵	۱۲,۱	۵,۲	مشارکت جامعه محلی در حفاظت از محیط‌زیست	
زیاد	متوسط	۲,۱	۳۵,۵	۵۸,۱	۴,۱	۲	مشارکت جامعه محلی در مدیریت و تصمیم‌گیری روستا	
زیاد	زیاد	۲۴,۶	۴۶,۹	۲۰,۵	۶,۶	۴	کسب منافع اقتصادی	
متوسط	متوسط	۲,۷	۴۱,۹	۳۱	۱۴,۷	۹,۷	توانمندسازی مردم، سرمایه‌گذاران و سایر سازمان‌ها	
متوسط	متوسط	۱,۸	۴۱,۹	۳۹	۷,۱	۱۰,۲	مشارکت جامعه محلی در سرمایه‌گذاری در بخش گردشگری	
زیاد	زیاد	۲۴,۴	۲۹,۲	۲۸,۲	۱۳	۵,۲	حفظ فرهنگ‌های محلی	
زیاد	زیاد	۲۲,۳	۳۵,۸	۲۳,۷	۱۳,۲	۵	اشتغال افراد بومی	
متوسط	متوسط	۱۵,۱	۲۲	۳۰,۸	۲۲,۱	۱۰	استفاده بهینه از میراث فرهنگی	

با توجه به جدول ۳، از آنجاکه در تمامی سؤالاتی که پیش‌تر مطرح شد مجموع فراوانی طبقات متوسط و زیاد

و خیلی زیاد بیشتر بوده‌اند، دقت نسبی کلیه متغیرهای مذکور در سنجش مفهوم هدف مطلوب است. مطلوب‌ترین سطح ارزیابی اختصاص دارد به متغیر پرداخت تسهیلات مالی و اعتباری کم‌بهره برای راه‌اندازی کسب‌وکارهای کوچک از عوامل اقتصادی، تولید و پخش برنامه‌های تلویزیونی درباره جاذبه‌های روستا برای گردشگران از متغیر عوامل مربوط به تبلیغات و اطلاع‌رسانی، چشم‌اندازها و جاذبه‌های زیبای طبیعی و فرهنگی و زیباسازی مسیرهای منتهی به روستا از عوامل مربوط به جاذبه‌ها، ساخت پارکینگ و جایگاه برای برپایی چادرها، منقل‌ها و آب و... از عوامل مربوط به زیرساخت‌ها، حمایت مالی دولت از کارگاه‌های محلی و صنایع دستی از عوامل سیاست‌گذاری، مشارکت روستاییان در ارائه خدمات اقامتی از عوامل مشارکتی، نظرسنجی از سیاست‌گذاران، گردشگران و مردم محلی درباره برنامه‌ریزی روستا از عوامل مدیریتی و کسب منفعت اقتصادی از شاخص‌های توسعه بوم‌گردی.

برازش مدل و آزمون فرضیه‌های پژوهش

در این پژوهش، برازش مدل حاصل از تأثیر شرایط علی بر مقوله محوری در بخش کیفی بررسی می‌شود. به این علت که در مدل‌های اندازه‌گیری هر مجموعه متغیرهای مشاهده‌پذیر منعکس‌کننده متغیر پنهان منحصر به فردی است که باید شرط همگنی و تک‌بعدی بودن آن مدل برقرار باشد. برای این منظور، در سطح کاربردی نرم‌افزار شاخص‌هایی برای بررسی پایایی هر مدل اندازه‌گیری وجود دارد. در این مرحله، وزن شاخص‌های مربوط به متغیرهای پنهان بیرونی اندازه‌گیری می‌شود. یکی از این شاخص‌ها پایایی معرف یا منفرد (پایایی هریک از متغیرهای مشاهده‌پذیر) است (محسنین و اسفیدانی، ۱۳۹۶). دو شاخص دیگری که برای بررسی روایی به کار می‌روند شاخص پایایی مرکب (CR) و شاخص میانگین واریانس استخراج شده (AVE) هستند. برای بررسی پایایی منفرد هر متغیر مشاهده‌شده باید به میزان بار عاملی هر شاخص (متغیر مشاهده‌شده) بر متغیر پنهان مربوطه توجه کرد (Hair et al., 2017). در صورتی که میزان بار عاملی استاندارد حداقل ۰/۷ باشد، شاخص مربوط پایایی لازم را دارد. برخی دیگر نیز حداقل بار عاملی لازم را ۰/۵ بیان کرده‌اند (Hulland, 1999). با توجه به مقادیر قابل قبول شاخص‌های برازش و بارهای عاملی گویه‌های مربوط به هر متغیر که برای اکثر پرسش‌ها بیشتر از ۰/۵ است، اگرچه برای سنجش برازش مدل که با نرم‌افزار اسمارت پی‌ال‌اس به دست می‌آید از شاخص GOF استفاده می‌شود، اما هنسولر و همکاران (2015) این شاخص را که نیکویی برازش ارائه داده بود تنهوس و همکاران (2004) برای ارزیابی برازش مدل ناکارا دانستند. در این بین معتبرترین شاخصی که برای ارزیابی برازش مدل استفاده می‌شود «ریشه میانگین مجذور باقی‌مانده» (SRMR) است که صاحب‌نظران اعتقاد دارند باید زیر ۰/۰۸ باشد. مقدار استاندارد شده SRMR در این پژوهش ۰/۰۲۳ شده که حاکی از برازش خوب مدل است. بنابراین می‌توان گفت مدل اندازه‌گیری پژوهش در سطح مطلوبی قرار دارد و مؤلفه‌ها به اندازه کافی واریانس متغیرهای مدل مفهومی پژوهش را تشریح می‌کنند و دیگر نیازی به اصلاح مجدد مدل با نرم‌افزار نیست (جدول ۴).

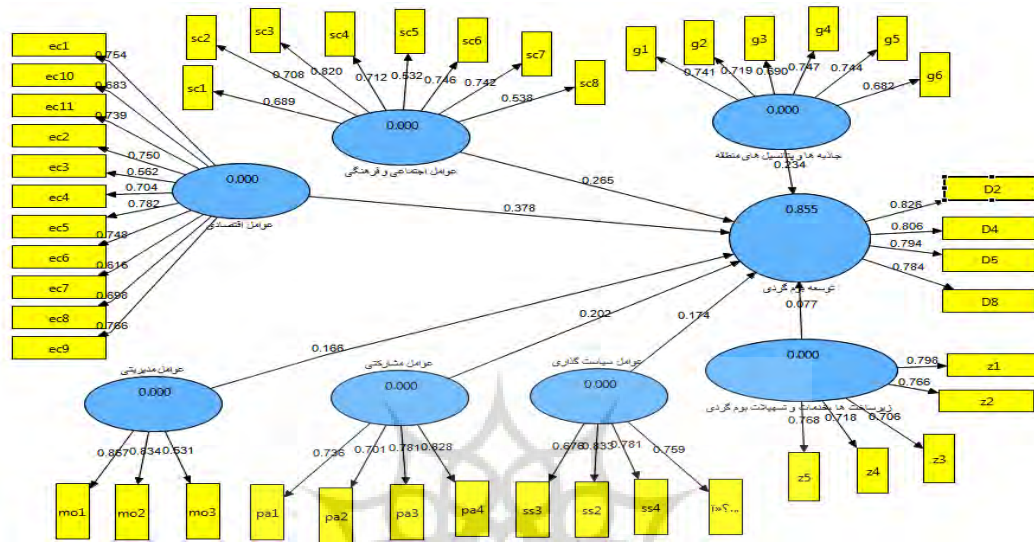
جدول ۴: شاخص‌های برازش مدل اصلاح‌شده برای داده‌های پاسخ‌دهندگان

عوامل	گویه‌ها	بارهای عاملی	آلفای کرونباخ	پایایی مرکب CR	میانگین واریانس استخراج شده AVE
عوامل اقتصادی	سرمایه‌گذاری مردم محلی در ساخت اقامتگاه بوم‌گردی	۷۵/۴	۹۰/۱	۹۱/۸	۵۰/۷
	توسعه صادرات برخی از محصولات محلی	۷۵			
	بازاریابی درست برای فروش تولیدات محلی	۵۶/۲			
	بهبود کیفیت صنایع دستی	۷۰/۴			
	فعالیت مردم بومی در فروش تولیدات دامی و زراعی	۷۸/۲			
	صرف درآمد حاصل از گردشگری در روستاها	۷۴/۸			
	سهیم کردن مردم محلی در درآمدهای حاصل از بوم‌گردی	۶۱/۶			
	سرمایه‌گذاری در بخش گیاهان دارویی و طب سنتی	۶۹/۸			
	توسعه شرکت‌های کوچک و متوسط تولید صنایع دستی	۷۶/۶			
	سرمایه‌گذاری‌های خارجی در روستا	۶۸/۳			
	پرداخت تسهیلات مالی و اعتباری کم‌بهره برای راه‌اندازی کسب‌وکارهای خرد	۷۳/۹			
جاذبه‌ها و پتانسیل‌ها	معرفی و فروش گیاهان دارویی منطقه	۷۴/۱	۸۱/۷	۸۶/۶	۵۲
	اجرای موسیقی، برگزاری مراسمات و جشن‌های محلی	۷۱/۹			
	عرضه غذاهای سنتی در چادرها و رستوران‌ها	۶۹			
	به‌کارگیری مصالح ساختمانی طبیعی در روستا	۷۴/۷			
	چشم‌اندازها و جاذبه‌های زیبای طبیعی و فرهنگی	۷۴/۴			
	زیباسازی مسیرهای منتهی به روستا	۶۸/۲			
عوامل مدیریتی	نظرسنجی از سیاست‌گذاران، گردشگران و مردم محلی درباره برنامه‌ریزی روستا	۸۶/۷	۶۳/۳	۷۹/۶	۵۷/۶
	مدیریت دفع صحیح زباله‌های روستا	۸۳/۴			
	توجه به نظرهای مردم بومی در برنامه‌ریزی و تصمیم‌گیری روستا	۵۳/۱			
عوامل مشارکتی	مشارکت روستاییان در ارائه خدمات اقامتی به گردشگران	۷۳/۶	۷۶/۳	۸۴/۷	۵۸/۱
	سهیم کردن مردم بومی در کاربری مراتع	۷۰/۱			
	مشارکت مردم محلی در مدیریت، برنامه‌ریزی و تصمیم‌گیری‌های روستا	۷۸/۱			
	مشارکت مردم محلی در حفاظت از محیط‌زیست	۸۲/۸			
عوامل اجتماعی و فرهنگی	آموزش مردم محلی و گردشگران در زمینه مسائل زیست‌محیطی	۶۸/۹	۹۰/۱	۹۱/۸	۵۰/۷
	رضایت گردشگران از میزبانی، امکانات و خدمات ارائه‌شده	۷۰/۸			
	برگزاری نمایشگاه فصلی از تولیدات محلی	۸۲			
	تجربه خوشایند و ناخوشایند سفر پیشین گردشگران	۷۱/۲			

عوامل	گویه‌ها	بارهای عاملی	آلفای کرونباخ	پایایی مرکب CR	میانگین واریانس استخراج شده AVE
	توزیع بروشور و کتابچه در ورودی روستاها	۵۳/۲			
	نصب تابلو در زمینه ممنوعیت برپایی آتش و قطع درختان و رعایت بهداشت	۷۴/۶			
	فراهم کردن امکان تجربه زندگی روستایی برای گردشگران	۷۴/۲			
	تولید و پخش برنامه‌های تلویزیونی درباره جاذبه‌های روستا	۵۳/۸			
سیاست‌گذاری	تدوین قوانین و مقررات ویژه برای حفاظت از محیط‌زیست	۷۵/۹	۷۶/۲	۸۴/۸	۵۸/۴
	دادن اولویت‌های اقتصادی به مردم محلی	۸۳/۳			
	استقرار پایگاه محیط‌بانی در روستاها	۶۷/۶			
	حمایت مالی دولت از کارگاه‌های محلی و صنایع‌دستی	۷۸/۱			
بهره‌ها	احداث هتل	۷۹/۸	۸۰/۸	۸۶/۶	۵۶/۵
	ساخت سرویس بهداشتی، فضای سبز و وسایل بازی کودکان	۷۶/۶			
	آسفالت و به‌سازی جاده روستاها	۷۰/۶			
	ساخت پارکینگ و جایگاه برای برپایی چادرها، منقل‌ها و آب و ..	۷۱/۸			
	افزایش اقامتگاه‌های بوم‌گردی	۷۶/۸			
توسعه بوم‌گردی	مشارکت جامعه محلی در حفاظت از محیط‌زیست	۸۲/۶	۸۱/۵	۸۷/۸	۶۴/۴
	کسب منافع اقتصادی	۸۰/۶			
	حفظ فرهنگ‌های محلی	۷۹/۴			
	اشتغال افراد بومی	۷۸/۴			

از شاخص‌هایی که در بررسی مدل ساختاری مورد تحلیل قرار می‌گیرد، ضریب مسیر است. پس از بررسی مطلوبیت مدل از لحاظ برازش، می‌توان مدل را از لحاظ معنی‌داری متغیرها نسبت به یکدیگر و سنجش میزان تأثیرگذاری آن‌ها بر هم تفسیر کرد. ضریب مسیر نشان می‌دهد که اگر متغیر مستقل یک واحد یعنی یک درصد تغییر کند، متغیر وابسته چند درصد و در چه جهتی نسبت به متغیر مستقل تغییر می‌کند (هومن، ۱۳۹۱). بدیهی است که جهت تغییر متغیر وابسته به علامت ضریب مسیر بستگی دارد. اگر علامت آن مثبت باشد، هم‌جهت و اگر منفی باشد در خلاف جهت متغیر مستقل تغییر می‌کند. همان‌طور که در جدول ۴ مشخص است، مقدار ضریب مسیر هریک از متغیرها نسبت به یکدیگر مشخص شده است. تمامی متغیرها ضریب مسیر مثبت دارند که نشان‌دهنده هم‌جهت بودن متغیرها با یکدیگر است. دو متغیر زمانی با یکدیگر رابطه و تأثیر معنی‌دار دارند که مقدار آماره تی آن‌ها در سطح ۹۵ درصد بین $(+1/96)$ و $(-1/96)$ باشد. در غیر این صورت دو متغیر هیچ رابطه معنی‌داری با یکدیگر نخواهند داشت و اگر مقدار آماره تی خارج از بازه $-2/56$ تا $+2/56$ قرار گیرد، ضرایب مسیر در سطح اطمینان ۹۹ درصد معنی‌دار است بر طبق نتایج یافت‌شده از آزمون تی، تمامی ضرایب مسیر در سطح اطمینان ۹۹ درصد معنی‌دار شده‌اند و در اندازه‌گیری سازه‌های خود سهم معنی‌داری را ایفا کرده‌اند. با توجه به ضریب استاندارد می‌توان گفت که جاذبه‌ها و پتانسیل‌های منطقه (۰/۲۳۴)، زیرساخت‌ها، خدمات و تسهیلات

بوم‌گردی (۰/۰۷۷)، عوامل سیاست‌گذاری (۰/۱۷۴)، عوامل مشارکتی (۰/۲۰۲)، عوامل اقتصادی (۰/۳۷۸)، عوامل مدیریتی (۰/۱۶۶) و عوامل اجتماعی و فرهنگی (۰/۲۶۵) بر توسعه بوم‌گردی تأثیر دارند. بنابر نتایج به‌دست‌آمده از آزمون تی، تمامی ضرایب مسیر در سطح اطمینان ۹۹ درصد معنی‌دار شده‌اند و در اندازه‌گیری سازه‌های خود سهم معنی‌داری را ایفا کرده‌اند (شکل ۴).

شکل ۴: خروجی نرم‌افزار پی‌ال‌اس ۲ و مقادیر تی

در جدول ۵ خلاصه نتایج فرضیه‌های پژوهش طبق نظر پاسخ‌دهندگان آورده شده است. با توجه به اینکه مقدار تی برای همه فرضیه‌ها بیشتر از ۲/۵۸ است، همه فرضیه‌ها مورد تأیید قرار گرفته‌اند. ضمناً با توجه به مثبت بودن ضریب مسیر برای هر هفت فرضیه می‌توان گفت که جهت تأثیر این هفت متغیر بر توسعه بوم‌گردی مثبت و مستقیم است. به‌منظور تحلیل مقدار ضریب مسیر می‌توان بیان کرد که به‌طور مثال اگر یک درصد عوامل اقتصادی افزایش یابد، از نظر پاسخ‌دهندگان (گردشگران و سرپرست خانوار روستاهای هدف گردشگری) ۳۸ درصد توسعه بوم‌گردی افزایش خواهد داشت.

جدول ۵: خلاصه نتایج فرضیه‌های پژوهش طبق نظر پاسخ‌دهندگان

نتیجه فرضیه	آماره t	ضریب مسیر β	فرضیه‌های پژوهش
تأیید	۱۱/۵۰	۰/۲۳۴	توسعه بوم‌گردی ← جاذبه‌ها و پتانسیل‌های منطقه
تأیید	۳/۶۵	۰/۰۷۷	توسعه بوم‌گردی ← زیرساخت‌ها، خدمات و تسهیلات بوم‌گردی
تأیید	۷/۵۵	۰/۱۷۴	توسعه بوم‌گردی ← عوامل سیاست‌گذاری
تأیید	۹/۴۲	۰/۲۰۲	توسعه بوم‌گردی ← عوامل مشارکتی
تأیید	۱۷/۶۷	۰/۳۷۸	توسعه بوم‌گردی ← عوامل اقتصادی
تأیید	۱۱/۰۳	۰/۲۶۵	توسعه بوم‌گردی ← عوامل اجتماعی و فرهنگی
تأیید	۸/۰۲	۰/۱۶۶	توسعه بوم‌گردی ← مدیریتی

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

این پژوهش به منظور طراحی مدل توسعه بوم‌گردی روستاهای هدف گردشگری استان کرمانشاه انجام شده است. در بررسی انجام شده، توسعه بوم‌گردی به منزله مقوله محوری در نظر گرفته شده است. مقوله محوری توسعه بوم‌گردی در این پژوهش در بردارنده مقوله‌های فرعی مشارکت جامعه محلی در حفاظت، مدیریت و تصمیم‌گیری روستا و مشارکت در سرمایه‌گذاری بخش بوم‌گردی، توانمندسازی ذی‌نفعان (مردم، سرمایه‌گذاران و سایر سازمان‌ها)، کسب منفعت اقتصادی برای گروه‌های ذی‌نفع، حفظ فرهنگ‌های محلی و استفاده بهینه از میراث فرهنگی و در نهایت اشتغال افراد بومی در نظر گرفته شده است. این مقوله‌ها که در پژوهش‌های شاطریان و همکاران (۱۳۹۶)، قنادی (۱۳۹۵) و بلانکاس و همکاران (۲۰۱۵) مشاهده می‌شود، در بیانیه انجمن جهانی اکوریسم در سال ۲۰۰۰ نیز بیان شده است. شرایط علی عوامل مؤثر بر توسعه بوم‌گردی در نظر گرفته شده که به توسعه بوم‌گردی منجر می‌شوند به ترتیب شامل عوامل اقتصادی، تبلیغات و اطلاع‌رسانی، زیرساخت‌ها، خدمات و تسهیلات بوم‌گردی، منابع و جاذبه‌ها، آموزشی، سیاست‌گذاری، عوامل اجتماعی و فرهنگی، عوامل مدیریتی و حمایتی است که عامل اقتصادی با ۶۶ کد بیشترین فراوانی را در میان سایر عوامل دارد. مصاحبه‌شوندگان مهم‌ترین متغیر مؤثر بر توسعه بوم‌گردی را در تبلیغات رسانه‌ای برخوردار روستا از جاذبه‌های طبیعی، سرمایه‌گذاری بخش خصوصی، تسهیلات رفاهی و بهداشتی و مشارکت مردم در حفاظت از محیط‌زیست دانسته‌اند که در پژوهش‌های باغانی (۱۳۹۶)، امیدی نجف‌آبادی (۱۳۹۵) و بلانکاس و همکاران (۲۰۱۵) به این عوامل پرداخته شده است. شرایط زمینه‌ای در این پژوهش شامل مشارکت و همکاری ذی‌نفعان گردشگری و آموزش بوم‌گردی است. این یافته، مشابه نتایج پژوهش لِن (۲۰۱۸) و هیا (۲۰۱۸) است که بیان می‌کنند تمام گروه‌های ذی‌نفع باید در توسعه گردشگری مشارکت داده شوند.

یافته‌های بخش کمی نشان می‌دهد که بیشتر افراد مورد بررسی در هر دو گروه (گردشگران و سرپرستان خانوار ذی‌نفع) مردان هستند و در هر دو گروه بیشترین فراوانی در رده سنی کمتر از ۴۵ سال است. یافته‌های به‌دست آمده از میزان تحصیلات پاسخ‌دهندگان نشان می‌دهد که درصد کمی از گردشگران بی‌سوادند (۱ درصد) و تحصیلات اکثریت اعضای نمونه دیپلم و زیردیپلم است. بیشترین درصد گردشگران (۵۱٫۲ درصد) شغل آزاد و بیشترین درصد سرپرستان خانوار (۳۳٫۸ درصد) شغل کشاورزی و دام‌پروری دارند.

بررسی عوامل مؤثر بر توسعه بوم‌گردی از دیدگاه دو گروه نشان می‌دهد که در کلیه پاسخ‌ها مجموع فراوانی طبقات متوسط و زیاد و خیلی زیاد بیشتر است و دقت نسبی کلیه متغیرهای مذکور در سنجش مفهوم مورد نظر مطلوب است و مطلوب‌ترین سطح ارزیابی مربوط است به متغیر پرداخت تسهیلات مالی و اعتباری کم‌بهره برای راه‌اندازی کسب‌وکارهای کوچک از عوامل اقتصادی، تولید و پخش برنامه‌های تلویزیونی درباره جاذبه‌های روستا برای گردشگران از متغیر عوامل مربوط به تبلیغات و اطلاع‌رسانی، چشم‌اندازها و جاذبه‌های زیبای طبیعی و فرهنگی و زیباسازی مسیرهای منتهی به روستا از عوامل مربوط به جاذبه‌ها، ساخت پارکینگ و جایگاه برای برپایی چادرها، منقل‌ها و آب و... از عوامل مربوط به زیرساخت‌ها، حمایت مالی دولت از کارگاه‌های محلی و صنایع دستی از عوامل سیاست‌گذاری، مشارکت روستاییان در ارائه خدمات اقامتی از عوامل مشارکتی، نظرسنجی از سیاست‌گذاران، گردشگران و مردم محلی درباره برنامه‌ریزی روستا از عوامل مدیریتی و کسب منافع اقتصادی از شاخص‌های توسعه بوم‌گردی.

در بخش استنباطی یافته‌های پژوهش هفت دسته عامل اصلی زیرساخت‌ها، عوامل سیاست‌گذاری، جاذبه‌ها و

پتانسیل‌های منطقه، عوامل مدیریتی، عوامل اجتماعی و فرهنگی، عوامل اقتصادی، عوامل مشارکتی در مجموع ۶۳/۵ درصد واریانس کل را تبیین کرده‌اند. نتایج نشان می‌دهد که عوامل اقتصادی در توسعه بوم‌گردی تأثیر معنی‌داری دارد. نتایج به‌دست‌آمده در پژوهش‌های خسروی (۱۳۹۷)، باغانی (۱۳۹۶)، ایماگابتوف و همکاران (۲۰۱۷) و کی‌سی و همکاران (۲۰۱۸) تأیید شده است. عوامل مدیریتی نیز در توسعه بوم‌گردی تأثیر دارد. نتایج به‌دست‌آمده مؤید پژوهش‌های حاجی‌نژاد و یاری (۱۳۹۲) و کی‌سی و همکاران (۲۰۱۸) است. نتایج نشان می‌دهد که عوامل اجتماعی و فرهنگی در توسعه بوم‌گردی تأثیر دارد. این نتایج با پژوهش‌های آنتون و همکاران (۲۰۱۷)، شاطریان و همکاران (۱۳۹۷) و لعل‌گندمی (۱۳۹۷) منطبق است. همچنین عامل سیاست‌گذاری در توسعه بوم‌گردی مؤثر است. نتایج مؤید پژوهش‌های آنکایا و همکاران (۲۰۱۸)، ایماگابتوف و همکاران (۲۰۱۷) و باغانی (۱۳۹۶) است. در این پژوهش مشخص شده که عامل مربوط به زیرساخت‌ها، خدمات و تسهیلات بوم‌گردی در توسعه بوم‌گردی تأثیر معنی‌داری دارد که منطبق بر پژوهش‌های قدیری و همکاران (۱۳۸۹) و صالحی و همکاران (۱۳۹۴) است. عامل مربوط به جاذبه‌ها و پتانسیل‌های منطقه نیز در توسعه بوم‌گردی تأثیر معنی‌داری دارد؛ این نتیجه بر پژوهش‌های شاطریان و همکاران (۱۳۹۷) و سپهوند و همکاران (۱۳۹۷) منطبق است. عامل مشارکتی تأثیر معنی‌داری در توسعه بوم‌گردی دارد؛ این نتیجه نیز بر پژوهش‌های خسروی (۱۳۹۷) و دانیل (۲۰۱۳) منطبق است. همچنین نتایج ضرایب مسیر موجود در مدل مؤید آن است که عامل اقتصادی دارای اولویت اول و عوامل اجتماعی و فرهنگی، عوامل مربوط به جاذبه‌ها و پتانسیل‌های منطقه، عوامل مشارکتی، عوامل سیاست‌گذاری، عوامل مدیریتی و عوامل مربوط به زیرساخت‌ها، خدمات و تسهیلات بوم‌گردی به ترتیب اولویت‌های دوم تا هفتم را دارند. با توجه به یافته‌های کمی پژوهش مبنی بر بالاتر از حد متوسط بودن میانگین‌های عوامل مؤثر در توسعه بوم‌گردی و یافته استنباطی پژوهش برپایه تأثیرات مثبت، و مستقیم و معنی‌دار این عوامل در توسعه بوم‌گردی، پیشنهاد می‌شود به بازسازی و مرمت بناهای مهم تاریخی و باستانی پرداخته شود. سامان‌دهی، تجهیز و آماده‌سازی سرداب‌ها و چشمه‌های معدنی، ساخت و تکمیل هتل‌ها و مهمان‌پذیرها برای رضایت بیشتر گردشگران، ایجاد چشم‌انداز مشترک از هدف‌ها و مأموریت‌های برنامه‌های مدیریت گردشگری، تشکیل کمیته‌ای از افراد متخصص و صاحب‌نظر در امر گردشگری به‌منزله کمیته مشورتی برای توسعه گردشگری، توسعه شبکه‌های ارتباطی جاده‌ای، فراهم‌ساختن مکانی آرام‌بخش و پاکیزه برای استفاده گردشگران، صیانت از آثار باستانی و چشم‌اندازهای زیبای استان کرمانشاه نیز پیشنهاد می‌شود.

در پژوهش‌های آتی می‌توان، با حذف آن دسته از ابعاد شناسایی شده برای هر متغیر که بار عاملی پایین دارند، به نتایج قابل‌اتکاتری دست یافت. پژوهشگران آتی می‌توانند از دیگر نرم‌افزارها برای تحلیل داده‌های کیفی و بررسی برازش مدل مفهومی استفاده کنند. یکی از نوآوری‌های این پژوهش این است که برای نخستین بار به طراحی مدل توسعه بوم‌گردی با کمک کدگذاری پرداخته شده است. روش کمی - کیفی یکی از شیوه‌های جدیدی است که در حوزه بوم‌گردی کمتر به کار رفته است؛ ضمن این‌که متغیرها و مفاهیم استخراج‌شده از مصاحبه‌های انجام‌شده مفاهیمی گسترده‌اند. نوآوری دیگر این پژوهش توزیع پرسش‌نامه حاصل از مصاحبه با خبرگان و آزمون مدل مفهومی استخراج‌شده به کمک پی‌ال‌اس ۲ است. با وجود تلاشی که برای اجرای کامل این پژوهش صورت گرفته و ارائه چارچوبی که به گسترده‌تر شدن ادبیات مربوط به توسعه بوم‌گردی کمک می‌کند، چندین محدودیت همچنان به قوت خود باقی است که باید در انجام پژوهش‌های آتی در نظر گرفته شود. از جمله این محدودیت‌ها دسترسی محدود و نبود امکان مصاحبه با همه صاحب‌نظران در این حوزه، نادیده گرفتن گردشگران خارجی و محدودبودن پژوهش به روستاهای هدف گردشگری استان کرمانشاه است.

منابع

- اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی تهران (۱۳۹۷). جایگاه ایران در شاخص رقابت‌پذیری سفر و گردشگری ۲۰۱۷، معاونت بررسی‌های اقتصادی، قابل دسترسی در سایت <http://otaghiranonline.ir/> تاریخ دسترسی ۲۵ مهرماه ۹۷.
- احسانی، افسانه (۱۳۹۶). *اکوتوریسم راهی برای گردشگری پایدار*، چاپ چهارم، تهران. انتشارات مهکامه، ص ۲۲-۲۴.
- امیدی نجف‌آبادی، مریم، حق‌بین، آبینا و فرج‌الله حسینی، سیدجمال (۱۳۹۵). «بررسی عوامل مؤثر بر توسعه اکوتوریسم؛ مطالعه موردی: لواسان کوچک». *فصلنامه پژوهش‌های ترویج و آموزش کشاورزی*، سال نهم، شماره ۳، ص ۱۱-۲۲.
- باغانی، محمد (۱۳۹۶). *تأثیر اکوتوریسم بر توسعه گردشگری روستایی (مطالعه موردی: منطقه گردشگری زعفرانیه سبزوار)*. پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد، دانشگاه سمنان، دانشکده گردشگری.
- بیک‌محمدی، حسن و حاتمی، مجتبی (۱۳۸۹). «تحلیل جغرافیایی روند مهاجرت در استان آذربایجان شرقی (۱۳۸۵-۱۳۶۵)». *فصلنامه جغرافیایی آمایش محیط*، سال سوم، شماره ۱۰، ص ۲۳-۴۲.
- حسینی، زهرا سادات (۱۳۹۴). *توریسم حیات‌وحش راهکار نوین گسترش گردشگری در منطقه قمیشلو*. پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد، دانشگاه آزاد اسلامی واحد نجف‌آباد.
- حاجی‌نژاد، علی و یاری، منیر (۱۳۹۲). «برنامه‌ریزی راهبردی اکوتوریسم با استفاده از مدل ترکیبی Topsis و SWOT (مطالعه موردی پارک جنگلی بلواران کوه‌دشت)». *مجله جغرافیا و توسعه*، دوره ۱۱، شماره ۳۲، ص ۱۷۷-۱۸۱.
- حیدری چپانه، رحیم (۱۳۹۳). *ارزیابی برنامه‌ریزی صنعت توریسم در ایران*. پایان‌نامه دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه تبریز، دانشکده علوم انسانی و علوم اجتماعی.
- خسروی، عادل (۱۳۹۷). *تحلیل راهبردی توسعه اکوتوریسم در شهرستان گالیکش با استفاده از مدل SWOT*. پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد، مؤسسه آموزش عالی عمران و توسعه، دانشکده آبادانی و توسعه روستاها.
- داودی، علی (۱۳۹۴). *تحلیلی بر چالش‌های توسعه اکوتوریسم دره پیام شهرستان مرند*. پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد، دانشگاه تبریز، دانشکده جغرافیا و برنامه‌ریزی.
- رضوانی، محمدرضا و بیات، ناصر (۱۳۹۳). «تحلیل جایگاه گردشگری روستایی در برنامه‌های کلان توسعه کشور (با تأکید بر برنامه‌های پنج‌ساله توسعه ملی)». *فصلنامه برنامه‌ریزی و توسعه گردشگری*، سال سوم، شماره ۹، ص ۱۱-۳۰.
- سالنامه آماری کشور (۱۳۹۵). ص ۱۸۴.
- سپهوند، رضا، جعفری، محمد، سپهوند، لیلا و احمدی، امین (۱۳۹۷). «برنامه‌ریزی راهبردی توسعه اکوتوریسم روستایی (مطالعه موردی: روستای ایستگاه بیشه)». *پژوهش‌های جغرافیایی انسانی*، دوره ۵۰، شماره ۲، ص ۲۶۳-۲۷۶.
- شارپلی، جولیا و شارپلی، ریچارد (۱۳۸۰). *گردشگری روستایی*. ترجمه رحمت‌الله منشی‌زاده و فاطمه نصیری، تهران: انتشارات منشی.
- شاطریان، محسن، کیانی سلمی، صدیقه و زورمند، پریناز (۱۳۹۷). «شناسایی و تبیین علی عوامل مؤثر بر فرصت‌های کارآفرینی در مناطق کویری با رویکرد اکوتوریسم (نمونه موردی: کویر مرنجاب)». *فصلنامه جغرافیا*، شماره ۵۷، ص ۸۳-۹۵.
- شاطریان، محسن، کیانی سلمی، صدیقه، غلامی، یونس و منتصری، زهرا (۱۳۹۶). «اولویت‌بندی عوامل مؤثر بر توسعه طبیعت‌گردی روستاهای بخش برزک - کاشان با تلفیق تکنیک‌های ANP و DEMATEL». *نشریه تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی*، سال هفدهم، شماره ۴۴، ص ۱۳۱-۱۵۴.
- صالحی، صادق، معمار، رحمت‌الله و باید، آرزو (زمستان ۱۳۹۴). «تبیین جامعه‌شناختی رفتار محیط‌زیستی گردشگران (مطالعه موردی: پارک جنگلی نور)». *فصلنامه برنامه‌ریزی و توسعه گردشگری*، دوره ۴، شماره ۱۵، صفحه ۱۰۷-۱۲۷.
- فرجی ملائی، امین، نعمت‌پور، محمد، و عشریه، امید (۱۳۹۶). «تحلیل سیستمی اثرات مثبت و منفی توسعه گردشگری ایران با رویکرد آینده پژوهی». *فصلنامه مطالعات اجتماعی گردشگری*، سال پنجم، شماره ۹، ص ۱۵۱-۱۹۰.

- قبادی، پرستو (۱۳۸۹). *مطالعه مشکلات و محدودیت‌های توریسم روستایی استان کرمانشاه*. پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد، دانشگاه رازی، دانشکده علوم کشاورزی، گروه ترویج و آموزش کشاورزی.
- قدیری، مجتبی، استعلاجی، علیرضا و پازکی، معصومه (۱۳۸۹). *گردشگری پایدار روستایی و عشایری*. تهران: انتشارات دانشگاه تهران، چاپ اول.
- قنادی، نسیم (۱۳۹۵). *ارزیابی راهبردهای توسعه اکوتوریسم منطقه ارسباران*. پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد رشته برنامه‌ریزی گردشگری، دانشگاه تبریز، دانشکده جغرافیا و برنامه‌ریزی، گروه پژوهشی جغرافیا.
- لعل‌گندمی، ش. (۱۳۹۷). *بررسی نقش نظام آموزش و پرورش در توسعه اکوتوریسم و حفاظت از محیط‌زیست*. پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد، دانشگاه سمنان، دانشکده گردشگری، مجموعه مقالات ششمین کنفرانس اقتصاد کشاورزی ایران. مشهد: دانشگاه فردوسی مشهد.
- محسنین، شهریار و اسفندیانی، محمدرحیم (۱۳۹۶). *معادلات ساختاری مبتنی بر رویکرد حداقل مربعات جزئی به کمک نرم‌افزار (Smart-PLS) آموزشی و کاربردی*. چاپ دوم، تهران: مؤسسه نشر کتاب مهربان.
- مرکز آمار ایران (۱۳۹۵). *سالنامه آماری*. سرشماری سال ۱۳۸۵.
- منوچهری، مریم (۱۳۹۵). *ارزیابی توان طبیعت‌گردی منطقه ناهارخوران با استفاده از تصاویر ماهواره‌ای و سامانه اطلاعات جغرافیایی*. پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد، دانشکده منابع طبیعی، دانشگاه مازندران.
- میرسنجری، میرمیرداد (۱۳۸۵). «راهبرد اکوتوریسم برپایه توسعه پایدار». *فصل‌نامه جنگل و مرتع*، شماره ۷۱، ص ۷-۱۰.
- هومن، حیدرعلی (۱۳۹۱). *مدل‌یابی معادلات ساختاری با کاربرد نرم‌افزار لیزرل با اصلاحات*. تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت).

- Aimagabetov, E., Bugubaeva, R., Bespayeva, R., & Tashbaev, N. (2017). "Model of sustainable development of tourism industry in Kazakhstan (regional perspective)". *Public Policy And Administration*, 16(2), 179-197.
- Ankaya, F. Ü., Balık, G., & Aslan, B. G. (2018). "Dünyada ve Türkiye’de Ekoturizm, Sosyal-Kültürel ve Ekonomik Katkıları". *Ulusal Çevre Bilimleri Araştırma Dergisi*, 1(2), pp. 69-72 .
- Antón, C., Camarero, C., & Laguna-García, M. (2017). "Towards a new approach of destination loyalty drivers: satisfaction, visit intensity and tourist motivations". *Current Issues in Tourism*, 20(3), 238-260.
- Blancas, F. J., Lozano-Oyola, M., & Gonzalez, M. (2015). "A European Sustainable Tourism Labels proposal using a composite indicator". *Environmental Impact Assessment Review*, 54, 38-54.
- Daniel, J. (2013). *Economics Impacts of Tourism*, the flasher Press London , Washington, D.C, 6(15), 421-431.
- Gigović, L., Pamučar, D., Lukić, D., & Marković, S. (2016). "GIS-Fuzzy DEMATEL MCDA Model for the Evaluation of the Sites for Ecotourism Development: A Case Study of "Dunavski ključ" Region, Serbia". *Land Use Policy*, 58, 348-365.
- Hair, J. F., Hult, G. T. M., Ringle, C. M., & Sarstedt, M. (2016). *A Primer on Partial Least Squares Structural Equation Modeling*, 2nd ed., Sage, Thousand Oaks, CA. 108.
- Henseler, J., Ringle, C. M., & Sarstedt, M. (2015). "A new criterion for assessing discriminant validity in variance-based structural equation modeling". *Journal of the Academy of Marketing Science*, 43(1), 115-135. <https://doi.org/10.1007/s11747-014-0403-8>
- Hulland, J. (1999). Use of partial least squares (PLS) "In strategic management research: a review of four recent studies". *Strategic Management Journal*, 20(2), 195-204
- K. C. B., Paudyal, R. and Neupane, S. S. (2018). "Residents' perspectives of a newly

- developed ecotourism project: an assessment of effectiveness through the lens of an importance-performance analysis". *Journal of Tourism Research*, 23(6), 560-572.
- Lane, B. (1994) What Is Rural Tourism? *Journal of Sustainable Tourism*, 2, 7-21. <http://dx.doi.org/10.1080/09669589409510680>
- MacCannell, D. (1976). *The Tourist: A New Theory of the Leisure Class*. New York: The Macmilan Press LTD. 17, p. 178.
- Tenenhaus, M., Amato, S., & Esposito Vinzi, V. (2004). "A global goodness-of-fit index for PLS structural equation modeling". In *Proceedings of the XLII SIS Scientific Meeting*, 1, 739-742.

